

Растко Лончар
(Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет, Докторске
студије језика и књижевности)

Изворни научни рад
УДК: 821.163.41.09 Миличић Ј. С.
811.163.41'373.46
DOI 10.19090/ppj.2021.52.147-165

ЧИЈИ ЈЕ КОСМОС СИБА МИЛИЧИЋА?¹

Употреба мотива земље и космичких тела у *Књизи радости* (1920) у митолошком и културно специфичним контекстима

САЖЕТАК

Јосип Сибе Миличић (1886–1944), српски и хрватски песник чије дело обухвата период од ране модерне све до књижевности Народноослободилачке борбе, у историји књижевности остаје упамћен, пре свега, као један од родоначелника поезије српског космизма, те мистериозна фигура у *Ламенту над Београдом* Милоша Црњанског, док његово дело остаје у великој мери непрочитано. Разлог се, у времену „друге Југославије” може тражити у чињеници да је Миличић био тзв. орјунаш (југословенски националиста у периоду Краљевине Југославије), а након распада СФРЈ, остаје у међупростору српске и хрватске књижевности иако је био активан чинилац и једне и друге.

Циљ овог рада јесте приступање манифестној књизи нашег космизма – Миличићевој *Књизи радости* (1920) – са позиције културно специфичних контекста, те отварање проблемских подручја редефинисања поетике космизма у српској поезији, као и сагледавање Миличићевог песништва у комуникацији са митолошким, хришћанским и словенским културним специфичностима, те јединственог приступа ресемантизацији фразеологизама српског језика – који ово дело истовремено чине и преводивим и непреводивим на светске језике. Оваквим приступом долази се до резултата који доводе у питање досадашње бављење космизмом у оквирима српске науке о књижевности и књижевне историје те отварања нових перспектива по питању тумачења и рецепције Миличићеве *Књиге радости* и дела уопште.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јосип Сибе Миличић (1886–1944), космизам, митологија, хришћанство, српска културно специфична лексика, фразеологизми.

---

¹ Рад настао на докторским студијама, у оквиру испита Српска културно специфична лексика, под менторством проф. др Јасмине Дражић, а као део будуће дисертације о песништву Јосипа Сиба Миличића.

1. Увод

Песништво Јосипа Сиба Миличића (1886–1944) обухвата, практично, читаву прву половину XX века и данас може да служи као лакмус доминантних поетичких промена у оквирима српске и хрватске књижевности. Након Првог светског рата, када долази до напуштања поетичких образаца песништва модерне у његовом стваралаштву, Миличић постаје члан београдске Групе уметника и књижевне заједнице „Алфа”, које данас служе као индикатор и наговештај раскида предратног – богдановског и пандуровићевског – ларпурлартизма са послератним, „авангардним” и „модернистичким”. Рођењем тачно на пола пута између оних најмлађих који су ушли у *Антологију* Богдана Поповића, и између оних који су се на њој образовали и формирали као песници – а који ће после рата бити носиоци „авангардних струјања” – Миличић се, за разлику од свог генерацијског исписника, Велимира Живојиновића Massuke, определио за потоње, што је навестио у *Књизи радости*, објављеној 1920. године. Контекста ради, треба подсетити да је ово период када Винавер објављује *Варош злих волишебника*, Црњански *Лирику Итаке* и *Приче о мушком*, а припрема *Дневник о Чарнојевићу* паралелно са *Бурлеском господина Перуна, бога грома* Растка Петровића.

Овом књигом, мешовито прихваћеном у критичарским круговима,² Миличић је оставио простора књижевним историчарима да буде класификован као један од иницијатора космистичког у нашем експресионистичком песништву (Тешић 2009: 11) иако је до данас његов космизам од свих осталих остао најмање истражен.³ Космизам, по оквирној дефиницији (Вучковић 2011: 139–152), представља пребацивање доживљајног тежишта лирског субјекта на просторе васељенског, тј. космичког, при чему треба имати у виду да у Миличићевом песништву то подразумева и специфичан однос према „овоземаљском”, који је доста

² Након анализирања свих текстова који говоре о рецепцији, долази се до закључка да ниједан од радова не обраћа, суштински, пажњу на питања којима се бави овај рад, те из тог разлога неће бити укључени и разматрани у контексту теме рада.

³ Истини за вољу, једино се о Станиславу Винаверу и Ранку Младеновићу може говорити као о песницима чије је стваралаштво овог типа темељније истражено, док исто не важи за Аницу Савић Ребац, Божидара Ковачевића, Александра Илића и друге.

сличнији оном паганском, панеротском доживљају који ће се јавити код Растка Петровића истих година, али и десетак година касније у *Симфонијама* Мирослава Крлеже.

Миличићево космистичко песништво, нарочито утемељено и развијено у *Књизи радости*, подразумева специфичан однос Земље и космичких тела, који се може са нарочитом захвалношћу тумачити узму ли се у обзир конотације везане за ове појмове у контексту митолошког и библијског симболичког корпуса, а које подразумева и ауторово ресемантизовање одређених аспеката симболичких потенцијала ових мотива са једним специфичним космичким поретком као резултатом, у нашој књижевности јединственим.

1.1. Изазови дефинисања космизма у српском песништву

Космизам, до данас, остаје непотпуно истражен у нашој књижевној историји и теорији. Једино темељније истраживање до данас пружио је Радован Вучковић и објединио га у књизи *Поезија српске авангарде*. Од кључних ставова на основу којих се може дефинисати наше космистичко песништво може се издвојити читав низ Вучковићевих тврдњи. Пре свега, Вучковић сматра да се у космистичком песништву ради о осећању човека мимо заједнице (Вучковић 2011: 139), о својеврсној „поетској Аркадији” са вокабуларом нарочито „литераризованим” (Исто: 140), дакле, удаљеним од животног, што сугерише извесну укоченост и лексичко-фразеолошко сиромаштво. Даље, Вучковић тврди да наши космисти покушавају да се приближе Апсолуту не на начин на који то подразумева, примера ради, бога у хришћанском смислу, већ више у оном простору васељене „источњачког пантеизма”, где се човек *не* изједначава „са монадом божанства” (Исто: 150) и где се покушава извести „пантеистичко” затомљавање туђа „човечанске трагедије” (Исто: 149). Вучковић (2011: 151, 152) сугерише значајно присуство апстрахованог језика, као и интересовање за – и активну – употребу грчко-римских симбола и митова. Он сматра да је хришћанство после Великог рата било ослабљеног утицаја, те да се зато доминантан осећај припадности у оквирима ове поетике преноси на космос пре него на заједницу, те да инсистирање на, донекле, вештачком језику нужно призива удаљавање од реалног садржаја.

Космос Сиба Миличића, односно његову „верзију” космизма, Радован Вучковић – скупа са песништвом Ранка Младеновића – прилично грубо дефинише. У контексту тумачења Миличићеве поезије – о његовом космизму као европском, пре него могуће уско дефинисаним покретом унутар културе једног језика⁴ – говори и чињеница да Вучковић сматра да постоји велики број сличности између *Књиге радости* и *Северних светала* (*Das Nordlicht* 1910) Теодора Дојблера, аустријског експресионисте, и тврди да се Миличић у *Књизи радости* приближава „соларном миту” и посматра Сунце као врховно божанство, налик Дојблеру (Вучковић 2011: 159–161). Везано за исту књигу, наш књижевни историчар примећује одсуство „драмске тензије” у књизи (Исто: 162), и сматра да не чуди што је Миличић „морао” да заћути након *Књиге радости* и *Књиге вечности* (1922) пошто се није бавио драмом друштва „у ужем смислу” (Исто: 164).

Вучковићеве тезе су, бар што се песништва Сиба Миличића тиче, на много места проблематичне. Пре свега, није јасно на који је то начин Миличић „ућутао”, с обзиром на то да је након *Књиге вечности* објавио и, десетак година касније, *Моје село Брусје*, и, 1941, књигу *Апокалипса*, при чему обе демантују Вучковића – прва се итекако бави драматиком друштвених проблема песниковог хварског завичаја, а друга је повратак истим космистичким темама којима се Миличић бави у *Књизи радости* и *Књизи вечности*, које би требало да је напустио према овој тврдњи.⁵

Даље, што се тиче посматрања Сунца као врховног божанства, *Књига радости* негира Вучковићеве ставове већ тиме што Миличић користи читав низ библијских мотива – херувими, краљица од Сабе, апостол Петар, Христос (имплицитно), и, на крају крајева, Бог (Саваот, не апстрактна именица као таква) – али и тиме што његова космогонија у великој мери има одлике оне хришћанске, о чему ће речи бити касније у раду. Ово већ

⁴ Стиче се, наиме, утисак да Вучковић овај тип експресионистичког песништва у извесној мери квалитативно дисквалификује у корист „натуралистичког” експресионизма.

⁵ Наравно, треба имати у виду да делове *Апокалипсе* Миличић објављује почетком двадесетих година, али сама чињеница да налази за сходно да књигу објави скоро двадесет година након прве, само сугерише да се није окренуо од, нити одрекао космистичке поетике и тематике, а што на бизаран начин сугерише Радован Вучковић.

сугерише нетачност става о неприсутности хришћанског, те доминације грчко-римских митова и симбола и „источњачког пантеизма” као философије која стоји у корену поимања света. О осталим ставовима – богатству или сиромаштву, тј. апстрактности или раскоши израза, индивидуоцентричним или поимањем света из оквира заједнице, те концепту античке „Аркадије” – биће речи у другим деловима рада.

С тим у вези, идеја овог истраживања јесте да испита колико *суштински*, Миличићев, и српски, космизам уопште, припада корпусу светске књижевности, колико западноевропске цивилизације са хришћанством као једним од њених темеља, а колико уско књижевности српској, са словенском митологијом као једним од њених културних темеља, те, најпосле, колико се Миличићево песништво уклапа у опште дефиниције српског космистичког песништва, а колико у Вучковићево читање *Књиге радости*.

2. Митолошки подтекст Миличићевог космоса

Пре свега, потребно је разјаснити зашто је нужно посматрати одвојено Земљу, а посебно космичка тела. Наиме, Земља као таква јесте постављена у пасивну улогу, коју и иначе има у великом броју митологија, док је Небо посматрано разуђеније, зависно од активних чинилаца који су његов интегрални део, а који, пре свега, подразумевају звезде – Сунце, као највећу, која делује преко дана на Земљи – и све остале које са Земљом комуницирају када падне ноћ. Небо је у том смислу само надређени појам, надскуп чинилаца који активно делују на простор Земље, који је, такође, саткан од више чинилаца – пре свега, ту су шуме борова и маслине, изузетно развијан мотив у остатку Миличићевог стваралаштва, поетског како и прозног.

Песник, односно лик Миличићев, представља медијатора, оног који из дана у дан – како утврђује смену дана и ноћи, тако утврђује и себе у ритму кружења земље око своје осе – прати међусобно активно деловање Неба на Земљу преко дана, и Земље на Небо преко ноћи. Код Миличића, и Небо и Земља имају своје *песме*, и, иако развојени, једно (у) другом буде песме, свако у својој половини дана. У простору између налази се песник и налазе се птице, који се напајају Сунчевом енергијом и узвраћају му песмом. Најпре птице, а, по угледу на њих, и песник. На тај начин, песма постаје принцип који повезује Небо и Земљу независно од тога долази ли од песника или

птица, а о чему ће више речи бити касније када буде говора о хришћанском учењу као потенцијалном подтексту ове књиге.

У првом делу књиге, насловљеном „Сунчани дан”, Сунце активно делује на Земљу, пре свега – будећи је. Сунце буди *шапат кроз земљу* (стр. 10) по којој песник гледа. Њему се причињава да се земља *таласа у радости Сунца* (стр. 13) и потом леже на њу да би могао да се препусти упијању Сунчеве енергије и потом преда једној лудој, исцрпљујућој игри која, несумњиво, треба да опонаша Земљино кружење око Сунца. Једном када падне на Земљу, изнурен од игре, мириса борових шума и цветова мака, песник предосећа Земљу као *будућу мајку* у којој чује *музику будућих* (стр. 30) чиме јасно потенцира њену матерњу улогу, практично заједничку свим светским митологијама. Он тражи да она *раствори груди* и открије песнику тајну своје љубави са Небом (стр. 31) да открије тајну *безброја песама* који се крије у њеним грудима (стр. 36) безброја песама које он жели да проноси као проводник између два раздвојена принципа.

Земља подрхтава, како је речено, *трепери* пред Сунцем, док се, са друге стране, Небо *смеши на Земљу* (стр. 13) у потпуности будећи у њој матерински потенцијал носитељке живота – који песник, пре свега, види као *непробуђене песме*, и као концепт мушког, оно које је плодитељ онога што се у Земљи налази. Да би се стекао потпунији увид у могућност универзалности мотивског инвентара који користи Миличић, потребно је консултовати и „Речник симбола”.

Како се узме дефиниција симбола Неба, у „Речнику симбола”, већ у првој реченици, може се довести у питање тежња Миличићеве космистичке лирике да буде универзална: „Небо је *готово* (курзив Р. Л.) свеопшти симбол који изражава веровање у *једно небеско божанско биће, створитеља света и јемца плодности земље (због киша које лије)*” (Шевалије – Гербран 2013: 600). Од даљих значења симболике Неба, значајних за истраживање Миличићевог песништва, треба издвојити и следеће:

„[Небо је] оно што ниједан смртник са земље не може досећи [...] Другачије гледано, небо је заједно са земљом резултат првобитне поларизације, горња половина јајета света [...] Небо је [у Кини – прим. Р. Л.] активни мушки принцип, који се супротставља земљи, пасивној и женској [...] Продор неба у земљу замишља се као полно сједињење. Исход му је или човек, син неба и

земље, или, као у посебном симболизму унутрашње алхемије, заматак бесмртног [...] У Апокалипси је небо пребивалиште Бога, симболички начин да се означи разлика између Створитеља и његова остварења [...] [Реч небо] се често употребљава да би означила неограниченост човекових тежњи, потпуност тражења, могуће место усавршења његовог духа, као да је небо дух света”

(Шевалије – Гербран 2013: 600–604).

Сва од ових значења потичу из јудеохришћанске, кинеске и делом индијске културе, чак не толико ни античке грчке и римске, које Вучковић (2011: 163) сугерише. У Миличићевом говору о Небу нема простора за поделе Неба на сфере, какве су присутне у веровањима северноамеричких и јужноамеричких староседелачких племена, па чак и у Дантеовој „Божанственој комедији”.⁶ Једина сличност с античким може да се пронађе уколико се кружење Земље око своје осе доведе у везу с античким митом о богу Хелиосу, који одлази на починак након што својим кочијама пређе пут од Истока до Запада, пошто и код Миличића *Сунце запада у на крају земље / сав од пурпура лежај у који сунце ће лећи* (стр. 33), мада је питање у којој мери се ово може везати за античко као такво, а колико за свако паганско које је имало геоцентрично поимање света.

Што се тиче симбола Земље, осим онога што се већ по контрасту да закључити из различитих тумачења симбола Неба, потребно је издвојити следеће:

„Сва бића се из ње рађају, јер она је жена и мајка, но она је сасвим потчињена активном принципу неба [...] Првобитни знак указује на то да земља производи бића [...] Земља симболизује мајчинску функцију: *Tellus Mater*. Она даје и узима живот”

(Шевалије – Гербран 2013: 1087–1088).

---

⁶ Присуство хришћанског – последња Миличићева објављена за живота књига чак се зове *Апокалипса* – а одсуство могућих интертекстуалних веза са ренесансном књижевности код Миличића, који је завршио италијанистику у Бечу и преводио италијанску књижевност, додатан је аргумент против Вучковићевих тврдњи да се наше космистичко песништво наслања на античко, на које се наслањало и ренесансно.

Поново, велике сличности има са источњачким веровањима, те је могуће сложити се са Вучковићевом тврдњом (2011: 150) да се космистичко песништво – додуше, тек у извесној мери, а не у полазишној основи – у нашој књижевности ослањало на ове културе.

Ова су значења, у извесној мери, чак видљивија у другом делу књиге, „Звездана ноћ”, где песник, додирујући Земљу, додирује *Вечност* (стр. 51), свестан трајности Земље и Неба као два живодатна принципа. Даље, примећује како је Земља *била колевка*, а *биће и гробом* (стр. 60). Како расте песникова егзалтираност и како почиње да космос посматра као, иницијално, јединство које је у једном тренутку раздвојено – нешто о чему ће бити више речи у следећем делу – он укључује могућност пловидбе кроз космос на Земљи, што тек удаљено може да инвоцира мит о Земљи као планети на леђима какве животиње која се креће (или не креће) кроз васиону.

Са друге стране, Миличић, ноћу када Сунце нема активну улогу, чешће говори о Небу као таквом, мада значајно мање у ширем митолошком контексту – пре хришћанском и, уже, словенско-паганском. Поново, активнију улогу даје звездама, *кћерима Неба* (стр. 74), како их назива.

За разлику од Сунца, које је *извор светлости, топлине и живота*, чији зраци „представљају небеске – или духовне – утицаје које прима земља” (Шевалије – Гербран 2013: 898) – што је, по свему судећи, једино од многобројних потенцијалних симболичких значења које Сунце има у митолошком различитих култура, које Миличић експлицитно усваја – Звезде код Миличића имају шира утемељења у митолошком на ширем цивилизацијском плану. „Звезде су симболи духа, а посебно симболи сукоба између духовних снага или светлости и материјалних снага или мрака” (Исто: 1120), а у хришћанству свака звезда симболизује „једног анђела” (Исто: 1121). „Тесно повезана с небом од кога зависи, звезда указује и на тајне сна и ноћи; да би заблестао властитим сјајем човек се мора поставити у велике космичке ритмове и с њима се ускладити” (Исто: 1125).

Последње тумачење је, свакако, најзанимљивије за митолошки слој значења. Наиме, код Миличића посматрање Неба и звезданог свода у „Звезданој ноћи” траје у неколико фаза. Најпре их, како је Сунце зашло, посматра како се осипају по Небу, до тада бивајући невидљиве. Најпре поставља једно фолклорно тумачење – Неба као дрвета, Звезда као јабука, Сунца као жар-птице која их чува. Комете посматра као змајеве који

испуњавају жеље и звезде као треперење које се јавља када песник, у зрелом добу, успе да испева песму која служи као својеврсна лозинка за активирање до тада пасивних звезда: *Што моје око види / да моје срце воли* (стр. 49), а благослов са Звезда се просипа на Земљу: *Што људско око види, / да људско срце воли* (стр. 50), чиме се отвара простор за покушај остваривања душевног јединства са ритмом космоса, испрва неуспешним.

Наиме, на почетку, песникова душа сама одлази да се сусретне са звездама, које је питају одакле је и тврде, исмевајући је, да никада нису чуле за Земљу, која се у мраку, без Сунца – дакле, неоплођене песме, без звука – и не види. Тек када се пробуди песма Земље у песнику, када у себи има комплетност Сунчаног дана, оплођену енергију Земље, тек тада га Звезде позивају на плес, идентичан оном који је изводио преко дана. Он полази на пут од звезде до звезде – антиципирајући путању сличну оној Малог Принца – и када се пут и плес заврше, у њега се, као и преко дана Сунчева енергија која је пробудила Земљу, сада слива енергија Неба и Звезда, остварујући у њему комплетност. На тај начин је остварена усклађеност са Звездама, и песник успева да блиста потпуним властитим сјајем, посредством своје душе.⁷

3. Хришћански подтекст Миличићевог космоса

Према Старом завету, у почетку је Господ створио Небо и Земљу, потом Светлост, те одвојио светло од таме, и небески свод од земаљске површине, а после копно од воде, те поставио Сунце и звезде на небу. Слична генеза се јавља и у 135. псалму краља Давида, да би апостол Јован, на почетку Јеванђеља, написао да је у почетку била Реч, да „Реч беше у Бога” и да „Бог беше Реч”.

Ово су основне поставке хришћанске теогоније или космогоније, о којима се може даље расправљати у контексту „Књиге радости” Сива Миличића.

---

⁷ Овоме се треба додати и став из предговора, где Миличић пише: „Јер да живимо потпуно у Радости, спречава нас материја” (стр. 5), што се даље уклапа у тумачење симболике звезда као симбола сукоба између духовних и материјалних снага. Земља остаје у мраку за звезде, невидљива, све док песник не усвоји духовну снагу Земље, коју је пробудило Сунце, када се може поново говорити о сједињености песникове душе са ритмом космоса, са ритмом надвладавања материјалног.

Као што је речено у претходном делу – где се говори о птицама и песмама као слављењу постојања, те звездама као симболима анђела – постоји још простора за тумачење Миличићеве књиге у овом кључу.

Пре свега, ту је појава могућности *пада звезда* и читавог космоса на Земљу (стр. 54–55), што у извесној мери евоцира митолошко – нпр. страх у галској митологији од тога да небо не падне људима на главу, што има есхатолошки призвук – али и хришћанско, читав концепт Откровења и Апокалипсиса по апостолу Јовану. Међутим, овај страх ишчезава како се песникова душа повезује са помињаном песмом Земље, оних живота који се у њој налазе, што је, опет, могуће повезати с апокалиптичним концептом васкрснућа упокојених.

Најзанимљивије, свакако, јесте присуство Песме и тражења Речи као посредника, као доказа, практично молитве која је упућена „змају”, тј. звезди падалици, али истовремено има и призвук монотеистичке молитве, с обзиром на њено исходиште – љубав као једно од основних хришћанских начела. Миличић се налази у космосу подељеном – као и у свакој митологији – на небески свод и земљу. Његова душа тежи сједињавању, чиме се књига и завршава, али само на индивидуалном плану. Песникова душа тражи сједињење и с остатком човечанства, што се види, пре свега, у предговору, када говори из перспективе првог лица множине: *Ми смо изгубили велику животну Радост* (стр. 3), а потом и у „Сунчаном дану”: *О, ви, што видите мене / овога лудога јутра / где кличем, певам и јурим / кроз поља и горе зелене, / о, ви, што ћете мене / видети истога сутра, / свог би задржали смеха, / и чудне покликe своје, / кад би ви само знали: / какво дивно зло је / једна радосна душа* (стр. 19). Читава књига има призвук једног упутства за остваривање осећања јединства са васељеном, с Апсолутом – и небеским и земаљским, које исходи из једног Творца,⁸ што опет чини упитном Вучковићеву тврдњу о неспајању са хришћанском „монадом” – како би се остварила и хармонија међу људима, чија је немогућност, у великој мери, и носилац трагичког призвука, који је у потпуности остао непримећен код свих који су писали о књизи. У трећем делу, „Песми мојих песама”, Миличић

⁸ Код Миличића, на стр. 6, 25. и 61. јасно се види да је Бог онај чије је име *Радост*, и који дарује Радост појавама на Небу и Земљи, односно, који је Творац из кога све исходи.

пише ламент, у правом смислу те речи, *плач*, над онима који нису у стању да осете оно до чега он долази: *Кличући, ја се обзрех / да видим кому сам клико: // а за мном сунчано јутро, / а за мном радости песма, / и више нико* (стр. 90). И, евоцирајући Псалм 135, Миличић наводи: *Имају очи и не виде, / имају уши и не слушају* (стр. 93). Ово, даље, сугерише не само чињеницу да постоји подељеност између Неба и Земље, као два раздвојена ентитета, већ и међу људима – на оне који су у стању да дођу до Радости и оне који то нису.

Долазак до осећања Радости пак додатно је занимљив као комбинација хришћанског, паганског и пантеистичког осећања света истовремено. Миличић као да мири ова три осећања појавом *песме* – треба се подсетити, код Миличића песму певају и Земља и Небо, да би плесали они ентитети који су, тим редом, везани за њих: борови и маслине, односно, звезде и Сунце. Поново, у практично савршено симетричним мотивским паралелизмима, јавља се могућност мирења митолошког и хришћанског – птицама, као певачицама које певају Сунцем напојене, и песником, као певачем напојеним оним што је створио Господ, и то оним принципом из ког је све постало, из Речи, а по угледу на птице, на њихову чисту и материјалношћу „незагађену” свест. Ако је Реч била у почетку, и ако је Речју све раздвојено, онда се може извести тумачење песниковог егзистенцијалног становишта као прилике да се собом, као фрагментом свега што је створила Реч, оствари песма која би вратила ствари у свеопште јединство. Песма као изворник Радости, односно Радост као њено исходиште, њихова међусобна повезаност, тако постаје начин индивидуалног остваривања једног с Апсолутом, али и извор осећања непотпуности пошто се ипак остаје да постоји у свету који овај принцип не увиђа, који не разликује, за разлику од песника у предговору, Радост – која *зрачи из себе, а не бива озарена* – и *Веселе – изван нас* и зато: *пролазно* (стр. 4). Песник ће, дошавши до молитве послате звездама, послати индивидуални сигнал: *да моје око, да моје срце*, док ће Небо одговорити потребом да *људско око и људско срце* заволи што види, чиме се, поново, инсистира на колективности и заједништву људи као једне опште појавности Човека као егзистенцијалне појаве.

На крају, још један мотив, из „Песме мојих песама”, говори о потреби да се помире два различита принципа. Миличић пише: *О, да сам тако свемогућ, / као што Један је био, / да могу излечити слепе, / глухим слух могу дати, / као и Он добар бих био* (стр. 90), што се рефренски понавља. Несумњиво мислећи на Христа, Миличић – свесно или не – говори о

природи Богочовека, односно Сина Божијег, који је узео људско обличје и страдао за људски род. У Христу се, за разлику од свих који су проносили Реч Господњу до тада, мире природа Човека и Бога, као што се у Миличићевој књизи мире и пантеистичко и монотеистичко осећање света, мире се Небо и Земља, а све у духовном простору једног бића.

4. Подтекст заснован на словенском фолклору

Највише мотива из словенског фолклора се јавља у „Звезданој ноћи”. Најпре, ту је инвокација проседеа бајке – највероватније „Жар-птица и Царевић Иван” – при чему Миличић у бајковити елемент – који неретко одговара космогонијском поретку – само експлицитније учитава метафорички потенцијал елемената бајке као низа космичких појава: дрво на ком расту јабуке које чува жар-птица, Миличић посматра као Небо осуто Звездама, које чува Сунце. Он јасно исказује свест о овом поступку, успостављајући дијахронијску присутност његовог појмљења космоса: – *јер народ, пун маште и песме, / гледећ у звездано небо / за време дугих векова, / машташе о звездама дивним, / као и ја овог тренутка: / и прича његова поста, / као што поста и ова / малена песма моја* (стр. 45).

Још једно тумачење, везано за звезде, може се, потенцијално, везати за словенски фолклор, а то је оно где се о звездама говори као о девицама: *И све девице мудре, / што светле по небу крећу, / поклониле се; / све девице мудре, / што су чекајућ драгог / вечним, непресушним уљем / своју налили свећу* (стр. 72), што може да корелира са старим словенским веровањем да су се душе умрлих – у овом случају, пошто Миличић говори о *вечном уљу* које светли док траје чекање драгог, може да се претпостави да су девице умрле не дочекавши, што није редак мотив – претварале у звезде (СМ 2001: 192).

Такође, уколико се акценат стави и на општу поделу простора у словенској култури (омеђени и неомеђени, тј. питоми и дивљи простор), добија се отварање још једног простора за схватање напора лирског субјекта Сиб Миличића да – у оквирима његовог специфичног космизма – превазиђе ове границе. Оно што је суштински везано за дивљи простор, како примећује Љубинко Раденковић, јесте присуство нечисте силе, односно – независно од тога која све обличја могу да поприме у словенском или ма ком другом фолклору – дивљи простори су место где се изгони нечиста сила (Раденковић 1996: 47–49). Дакле, свет у овом поретку остаје поларизован и

дели се на онај у ком се човек осећа сигурно – који је под заштитом богова или Бога и слично – и онај где се налазе демони.

Миличић на занимљив начин превладава ову поделу – код њега се питоми и дивљи свет не налазе у дихотомијама *изван* човека, већ *унутар* њега. Читав смисао путовања Миличићеве душе и спајања земаљског и небеског у њој подразумева управо превладавање овакве једне трауме – али на нивоу појединца. У супротном, Миличић би морао да се одлучи – *или* шуме борове и маслињаци, *или* Хвар и Котор, као простори човековог живљења, тј. омеђени простори. Међутим, он прелази из једног у други, из претпостављено питомог места порекла, у претпостављено дивље просторе шуме. На тај начин, својим присуством у оба осваја мир на земљи, и даље осећа потребу за превладавањем поделе на космичком плану, између Неба и Земље. Ово може да пружи додатну димензију Миличићевог пригушеног осећања трагичности засноване на хришћанском доживљају заједнице као јединственог ентитета – ентитета који није у стању да пригрли ни тзв. пантеистички доживљај природе, а немоли да осети јединство са следећим степеном поделе васељене на омеђени и неомеђени простор.

5. Фразеолошке специфичности Миличићевог израза

На крају, потребно је истражити и тезу којом се тврди да се у космоистичком песништву – самим тим и у песништву Сиба Миличића, које је могуће подвести под оквире ове поетике – ради о значајно апстрахованом језику. Апстраховани језик би, као такав, требало бити могуће без проблема превести на стране језике – макар оне који припадају истој цивилизацији као и језик на ком Миличић ствара, дакле, индоевропској – из чега би произашло лексичко и фразеолошко сиромаштво песничко. У том смислу, потребно је истражити колико је фразеологије и културно специфичне лексике присутно у Миличићевом песништву везано за појмове Неба – а са њим Сунца и Звезда – и Земље у оквирима српског – или хрватског, како назив референтног лексикона сугерише – језика.

5.1 Небо

Оно што треба, пре преласка на анализу културно специфичне лексике у песништву Сиба Миличића рећи, јесте да Миличић, већ самом тематиком која подразумева денотативност фразе, пре него само њено пренесено значење, чини извештај број фраза могућим за превођење на друге језике и ту се, уистину, приближава апстрахованом језику о ком говори Вучковић – али, само у оном смислу у ком би читаоцу језика који је несловенског порекла било јасно да се ради о дословности једне слике. Међутим, тај читалац не би био свестан чињенице да је Миличић извесну фразу ослободио конотативног значења, тј. постојања таквог једног квалитета у језику на ком је песма иницијално написана. Примера ради, када каже да *падају Небеса* (стр. 50, 77), Миличић не мисли на оно значење које би иначе имало састављање неба и земље (Matešić 1982: 374) – пролом облака, невреме – већ на дословно падање небеса.

Са друге стране, када говори о томе да се љубав и песме налазе у простору *између Неба и Земље* (стр. 15, 31, 35, 69), уколико се посматра контекст целе књиге и међупростора који дели Небо и Земљу, онда засигурно треба укључити конотативно значење ове фразе, а које значи ‘у несталном, несигурном положају’ (Matešić 1982: 372). Такође, када каже да је, док лежи на Земљи, његова рука *дугачка до самог неба*, он неминовно мисли на то да је она ‘врло висока’ (Isto: 374). Најинтересантнија од ових фраза јесте пак она која самим денотативним чином носи и конотативно значење – код Миличића је, као што је могуће видети у ранијој анализи, *душа* живи ентитет, није метафора за њега, тј. његово постојање, те када каже да се његова душа *спустила са неба* (стр. 66), он не само што мисли да је она дословце сишла са неба, у „Звезданој ноћи”, исмејана од стране других звезда, већ тим чином активира и фразеолошки потенцијал те конструкције, која значи ‘ослободити се илузија, схватити стварност каква јест’ (Isto: 373), што је био значајан предуслов да се душа поново врати звездама.

5.2 Сунце

Као и у случају Неба, неретко, када говори о нечему што би се дало тумачити као фраза које је чинилац симболички потенцијал Сунца, Миличић фразу користи денотативно, дословно као, на пример, када птице *угледају Сунце* (стр. 12), он не мисли само на пренесено значење које би значило

‘родити се’ (Matešić 1982: 661), јер птице су већ постојеће у тренутку када их песник опажа како угледају Сунце – али се, метафорички, што се види из следа песме, рађа песма у њима, која је животворни елемент, како смо показали, у међупростору Неба и Земље. Такође, још једна игра са фразом јавља се када песник угледа *сва сунца* – са једне стране, то одиста подразумева стање које значи ‘остати ошамућен, остати онесвијештен од ударца (по глави)’ (Isto: 661), јер се песник тако осећа, али не због тога што је доживео ударац већ што је видео на који начин *сва сунца у дубине крећу* (стр. 55), што види плес *око сунаца других* (стр. 71), што види како *сва се сусретоше сунца* (стр. 77).

5.3 Земља

Осим присутне у упарености са Небом синтагме *између Неба и Земље*, у „Књизи радости” се јављају занимљиво коришћене фразе везане за Земљу, у сличном маниру као и у случају Неба и Сунца. Пре свега, када Миличић пише како би волео ићи кроз космос као што се „иде земљом” (Matešić 1982: 59), тј. њоме „гази” – у пренесеном значењу, живи (Isto: 783) – он истовремено мисли на кретање небеским сводом, као и живљење по њему, тј. кроз њега. Такође, позивање Земље да *раствори своје груди* (стр. 30–31), да изађе оно што је у *тамним грудима земље* (стр. 36), свој пуни значењски потенцијал остварује тек ако се посматра у контрасту са иначе сталним фразама које подразумевају умирање – *бити покривен земљом* (Isto: 784), *саставити са црном земљом* (Isto: 784) – чему се додаје посматрање симбола Земље као мајчинског принципа, које и у Миличићевој књизи има значење *и* колевке *и* гроба. У том смислу, позивање Земље да се отвори не би било у потпуности јасно уколико се нема у виду и потенцијално инвоцирање земље да учини обратно, тј. да „прогута” или „узме”, да учини да нешто нестане или умре.

Уколико се посматра етимологија речи *земља*, код Петра Скока стоји примедба да су речи змија и змај настале од „истог праслав. коријена” (Skok 1973: 649), те ово отвара – истина, невелики – простор за могућности још једног вида тумачења појаве змаја у „Књизи радости” као бића које би било у вези са земљом, а кретало се по небу на замишљени кружни начин у ком би са земље полазио у облику змаја, а враћао у облику падалице која испуњава жеље – на сличан начин на који се кружно креће и Миличићева душа.

5.4 Звезде

У једном тренутку „Звездане ноћи”, Миличић се пита да ли га, на Земљи, са Звезда гледају они који их насељавају – о чему је било речи раније – *кад и ја на његову Звезду* (стр. 57). Ово имплицира употребу два фразеологизма уколико се укључи свест о митолошко-хришћанској симболици звезда. Прво, уколико се свака звезда посматра као нечија, онда се може говорити о оном тренутку *рађања под сретном звездом* и *гашењу нечије звезде* (Matešić 1982: 797), где звезда за онога који је насељава има исто оно својство животне, судбинске симболике које за песника има – сестра звездама – Земља на којој се налази. Други потенцијалан тренутак јесте онај где Миличић постаје свестан појединачног идентитета сваке звезде – он их и набраја, у навратима: Даница, Вега, Алдебаран, сазвежђе Орион и слично – што свакако носи могућност додатног тумачења његовог стања као сањарског, јер се на изванредан начин може рећи да он *броји звезде* (Isto 1982: 797).

Песник и читаво људско мноштво, о чијем ходању по космосу *сања*, у једном моменту силази: *срећни на земљу / полако, полако, са звезда...* (стр. 60). Ово се може повезати са силаском на земљу као отржењењу, о ком је већ било речи, и на њега се надовезати. Како је речено, најпре се песникова душа подиже међу звезде и бива исмејана – што у фразеологији нашег језика има конотативно значење ‘прекомерног хваљења, уздизања некога’ (Isto 1982: 797),⁹ и што је код Миличића *и* дословно *и* пренесено. Међутим, поновно дизање међу звезде и силазак са њих простор је на ком Сибе Миличић ресемантизује ову фразу пошто се сада подизање међу звезде исто онако реализује као и силазак са њих на Земљу – скромношћу и питомошћу пре него осећањем гордости које слуги пад, а не силазак.

Пред крај „Звездане ноћи”, Миличић пише да, пред јутро, дословно, *умиру звезде*, али треба имати у виду и конотативно значење ове фразе, које подразумева гашење звезда, тј. да ‘пролази/нестаје чија слава’ (Isto: 797). Осим што се звезде дословно гасе пред зору, песник истиче да оне не могу бити угашене у његовој души, чији су сада интегрални део. Међутим, овај део представља увод у „Песму мојих песама”, које управо имају призив свести о пролазности осећања опијености једним циклусом који је остао

⁹ Исто значење наводи и Вук у првом издању „Српског рјечника”.

покретач само једној души, док све остале *имају уши и не чују, имају очи и не виде*.

6. Закључак

На крају, може се закључити да Миличићев космос није препознатљив, универзалан у нужно свим културама, а питање је у којој мери је то могуће и у оквирима западноевропске цивилизације, тј. изван оквира српског језика. Уколико би се песништво „Књиге радости” посматрало мимо сваког конотативног контекста, на пуком, денотативном плану, ово би, опет, било изводљиво једино на плану радње. Дакле, уколико би се фразеолошке синтагме превеле на друге језике, оне не би учиниле читаоцу неразумљивим шта се у књизи догађа, али би остао ускраћен за конотативност не само изворног значења ове синтагме већ и за свест о томе како се Миличић – свесно или не – овим значењима игра. У том смислу, Миличић не само да не апстрахује већ језик једним механизмом буквализовања – уколико се тај процес може тако назвати – и постављања фраза као простора одвијања радње његове књиге, ресемантизује и обогаћује у спрези с оним симболичким потенцијалима који се налазе у митолошком, хришћанском и словенском парадигматском инвентару.

Чињеница да простор радње свог песништва пребацује у космички простор не чини његову поезију ништа више универзалном него песништво његових савременика. Она је, и даље, у великој мери одређена, етнолингвистичким и етнопсихолошким својствима језика на ком је стварао, те хришћанског учења на ком је васпитан – уколико се дотичемо позитивистичког метода, а који је неминован већ због интертекстуалности и присуства Библије у „Књизи радости”, те константне присутности овог мотивског инвентара у Миличићевом свеукупном стваралаштву – и које, у садејству са примордијалном и словенском митологијом остварује јединствено песничко дело српске књижевности.

Овакав приступ отвара читаве могућности новим тумачењима нашег космизма, које није занемарљивог присуства у српском песништву – како каже Радован Вучковић (2011: 139), подвлачећи да оно окупира наше песнике читаве прве половине двадесетих година – а своје рефлексе има чак до средине тридесетих година када Александар Илић објављује „Глувне чини” и „Бог Тај-Та-То”, као позни рефлекс једне тенденције у нашој

лирици.¹⁰ Ако је могуће само на примеру једне књиге Сиба Миличића показати да су досадашња тумачења нашег космизма и његове елементарне поставке – о којима је било речи у Уводу, где су сагледане поставке пионирског дефинисања нашег космизма од стране Радована Вучковића и где практично ниједна није одржива уколико се „Књизи радости” приступи на овај начин – непотпуна, односно била до сада затворена за ово херменеутичко поље, онда се може поставити питање до каквих је све резултата могуће доћи спроведе ли се слична анализа и над стваралаштвом осталих наших космиста, односно какве је све могуће песничке поступке – у контексту културно специфичне лексике – препознати и сагледати као јединствене у оквирима једне културе, као што то чини Сибе Миличић у „Књизи радости”.

ИЗВОР

Миличић, Јосип-Сибе (1920). *Књига радости*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

ЛИТЕРАТУРА

- Вучковић, Радован (2011). *Поезија српске авангарде*. Београд: Службени гласник.
 Раденковић, Љубинко (1996). *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Ниш: Просвета : Балканолошки институт САНУ.
 СМ: *Словенска митологија: енциклопедијски речник*. Редактори Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић. Београд : Zepher book world, 2001.
 Тешић, Гојко (2009). *Српска књижевна авангарда: Књижевноисторијски контекст (1902–1934)*. Београд: Службени гласник.
 Шевалије, Жан и Ален Гербран (2013). *Речник симбола*. Нови Сад: Stylos art : Kiša.

*

- Matešić, Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
 Skok, Petar (1973). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knj. 3, Poni – Ž*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

---

¹⁰ При чему треба подсетити да Вучковић за означитељ краја нашег космизма узима Аницу Савић Ребац.

Rastko Lončar

WHOSE IS SIBE MILIČIĆ'S COSMOS?

The use of motifs of Earth and Universe in the *Knjiga radosti* (1920) in mythological and culturally specific contexts

SUMMARY

Josip Sibe Miličić (1886–1944), a Serbian and Croatian poet whose works covers the period from early modern times to the literature of the People's Liberation Fight, remains remembered in the history of literature as one of the main poets of cosmism in Serbian poetry, as well as a mysterious figure in *Lament nad Beogradom* by Miloš Crnjanski, while his works remain mostly unvalued. The reason for this may be found in the period of the “Second Yugoslavia” – where Miličić was considered a Yugoslav nationalist Yugoslav nationalist in the period of the old, royalist regime – while, after the disintegration of Yugoslavia, he remained in the interspace of Serbian and Croatian literature, not of particular interest to either one.

The aim of this paper is to approach the manifest book of Serbian cosmism – Miličić's *Knjiga radosti* (1920) – from the positions of culturally specific contexts, and to open the problematic areas of redefining the poetics of cosmism in Serbian poetry, as well as to evaluate Miličić's poetry in communication with mythological, Christian and Slavic cultural specifics, while also paying attention to the poet's unique approach to phraseology in Serbian literature – which make this book of poetry both translatable and untranslatable to other languages. This approach leads to results that raise fundamental questions regarding present results when it comes to poetry of Serbian cosmism, as well as opens new perspectives regarding reading, understanding and the reception of Miličić's *Knjiga radosti*, as well as his work in general.

KEY WORDS: Josip Sibe Miličić (1886–1944), cosmism, mythology, Christianity, Serbian culturally specific lexicology, phraseology.

мр Растко Лончар
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Србија
rastkoloncar93@gmail.com

